

— *Sokszor vagy mezőgazdasági vezetők között. Hallottál-e tőlük véleményeket a lengyelországi változásokról?*

Véleményeket? Inkább aggályoskodó megjegyzéseket: kiséülhet-e ebből az egészből valami? Ilyesmit: lehet, hogy a lengyelek csinálnak valamit, de úgysem hagyják nekik. Vagy fordítva: nem keverték-e össze már annyira ezek a dolgukat, hogy abból már ki sem lehet kászálódni.

Az agrárszakemberek elsősorban az agrárkérdést vélik ismerni és vélik megoldhatatlannak. Egy részük elképzelhetetlennek tartja a téészesítés nélküli fejlesztést, de a legtöbben úgy gondolják, hogy a fejlesztéshez szükséges tőke, az adott társadalmi viszonyok között nem szereshető meg, nem vihető be a mezőgazdaságba.

Persze, tudják, hogy nem a téészesítés a mezőgazdaság legjobb fejlődési útja. De amikor realisták a lengyelek helyett is, ebben nem igazi jószándék van a lengyelek iránt. Nem szolidaritást érzek ebben, hanem mintha restellnék, ha másnak sikerülne jobb utat találni, mint az övék volt.

Az egyszerű emberek egyszerűen pesszimisták: « ott is próbálnak valamit, de hát egyszerű emberek úgysem tudnak történelmet csinálni. » De valószínűleg bennük több az együttérzés a lengyelek iránt.

— *A szakemberek tehát reménytelennek tartják Lengyelországot. Miből táplálkozik ez a lenézés?*

Nemcsak vélt szakmai okok játszanak itt közre. Benne van ebben a kádárizmus vélt politikai felsőbbrendűsége is. Tulajdonképpen hülyének tartják a lengyel hivatalnok-apparátust, azaz hozzá nem értőnek.

— *Hogyan viszonyulnak a politikai újdonságokhoz, szabad szakszervezetekhez, cenzúra-reformhoz, vagy a parasztok már korábban létezett önálló szervezkedéséhez?*

Az utóbbiakról nem is hallottak, a többit illetően pedig

nagyon szkeptikusak. « Vagy túllépnek az új szervezetek valamilyen mértéket, és akkor úgyis elsöprik őket, vagy nem lépnek túl, és akkor jelentőségük sem lesz. » Az engedményeket manővernek gondolják. Hozzá kell tennem, egy kicsit az van ebben, hogy ha ők lennének a kormány helyében, ők csak manőverként engednének.

— *Kikövetkeztethető-e mindebből, hogyan viselkednének hasonló helyzetben idehaza?*

Nem egészen. Igaz ugyan, hogy azonosulnak a rendszerrel, ha vitáik is vannak vele. Az is igaz, hogy a Szovjetuniótól való függést természetesnek, megfellebbezhetetlennek gondolják. Még az is igaz, hogy háborús viszonyban állnak a nem-tisztviselő és nem-értelmiségi rétegekkel, hiszen a mezőgazdaságban, a térszben a hatalmi harc éppúgy néz ki, mint a gazdaság más területein. De azért van bennük annyi vagányság és annyi nacionalizmus is, hogy a magyart különbnek higgyék akár a lengyelnél is. Eleve szembefordulást saját népükkel nem vállalnának el nyíltan, még ha nem nyíltan szembe játszanak is vele.

Rossz lelkiismeretű hatalmon levőkként viselkednek, nem nyílt uralkodó osztályként. Sőt, mintha a 70-es évek második felében növekedne a rossz lelkiismeretük a saját feudális szerveződésük és tempóik miatt. Ahogy a gazdaság sikeressége a mezőgazdaságban is gyengült, úgy csökkent az önbizalmuk is. Mind a két szinten: felül bizonytalanok a saját technokratikus-parancsuralmi nagyüzemi módszereikben, látván, hogy azok nem elég hatékonyak. Az alsó vezetők, a fiatal értelmiségiek pedig rákényszerülnek arra, hogy átértékeljék a vezetői öntudatukat, és vállalkozóibb játékokra vágynak, együtt játszanának a munkásaikkal és parasztjaikkal.

— *Fölmerült-e konkrétan az a lehetőség, « ha nálunk... » ?*

Nem. Legfeljebb úgy: ha bizonyos reformok nem valósulnak meg, ha nem lesz okosabb játék, elfajulhat esetleg odáig a dolog, hogy hasonló helyzetbe kerülünk.

— *Mi az tehát, amit az okos vezetés elkerül?*

Elkerüli, hogy elhagyja a szekér a lovat. Hogy másfelé játsszon a társadalom, mint amit a vezetők csinálnának.

Egyszóval nem gondolják igazán végig a lengyel ügyeket, nem veszik magukra. Beszélnek róla, de nem igazán kíváncsiak rá. Legjobban azt szeretnék, ha nem kellene ilyen frusztráló eseményeken gondolkodniuk.

— *S vajon te mit gondolsz a lengyel mezőgazdaság esélyeiről?*

A kis vállalkozásoknak, földbérleteknek, céltársulásoknak maga a térnyitása is növekedési esélyt rejt magában. A forgalmi szféra átszervezése a szabadabb játék felé sokat enyhíthet a lengyel gazdaság jelenlegi szétszakítottságán. Most nincs belső piac, egy depresszió leveri a gazdaságukat. Fel kell fedezniük magukat mint piacot. Most ott is csak mint a második gazdaság piaca létezik belső piac.

Ilyen gondolatmenetekre a vezető ismerőseim sokszor dogmatikai érvekkel reagálnak: nem azért csináltuk a közöst, hogy feladjuk. A jártasabbak tudják, hogy a kis vállalkozás nem kapitalizmus, ők inkább azt fejtegetik, hogy a mai világban a nagyüzem az igazi. Szerintük a kétlakiakkal dolgozó, kisparcellákra bomló lengyel mezőgazdaság nem képes létrehozni a kellő koncentrációt egy-egy család kezében.

Ilyenkor megpróbáltam megértetni, hogy nem végállapotról, hanem szükséges átmenetről van szó. Teret nyitni a fölhalmozásnak és a piaci gondolkodásnak önmagában is növekedési eséllyel jár, még akkor is, ha nem képesek azonnal két traktort venni, tárolórendszert kialakítani. A kétlakiak bérbeadhatják a földjüket, a parasztok vállalkozóvá válhatnak ezen a bérleten, kiszélesítve a gazdaságuk alapját. Ha a nyugati hiteleknek csak egy kis részét arra fordítják, hogy a parasztok technikát vehessenek, máris olyan új magatartás és új piac kerül a gazdaságba, amely pár évig lendületet ad. Éppen abban a pár évben, amikor az ország eladósodása miatt központi programokra nem lehet számítani.

Ilyenkor átvittek a másik szobába, hogy a többiek ne hallják, és azt kérdezték, hogyan fér mindez össze a leninizmussal. Leszoktak arról, hogy valódi politikai gazdaságtanban gondolkozzanak, csak szűk területen praktikusak, valójában módszeresen butítják magukat.

Amit végképp teljes megnemértés fogad, az a lengyeleknek az az igénye, nemcsak a mezőgazdaságban persze, hogy a nagyüzemet demokratizálják. Azt mondják: hogyan lehet demokratizálni, ha azok amúgyis rosszul működnek? Szerintük ez csak még rosszabb működéshez vezethet. Hitvallásuk, hogy szakszerűség és demokrácia nem fér össze.

— *Mit vársz Lengyelországban?*

Gazdaságilag sem vagyok pesszimista, noha rövid távon nem várok igazi minőségi javulást. De hiszek benne, hogy ha az intézmény-rendszer gazdagabb, és a hatóságoktól függetlenebb intézményeket tudnak kialakítani az emberek, ez akkor is jótékony hatású, ha jelenleg le is mondanak a nemzeti politika végső kérdéseinek megoldásáról. Ez javítja az emberek gondolkodni tudását, reagálóképességét, gazdálkodni tudását, és jobb esélyt ad arra, hogy más történelmi korszakokban tudatosabban építhessék majd a saját intézményeiket.

Valószínűnek tartom, hogy bekövetkezik az új szakszervezetek integrációja. Nem egyszerűen azért, mert a kormány taktikázik, vagy mert az új szervezetek elgyávulnak. Hanem, mert akkora tömegű probléma halmozódott fel, aminek a megoldását megfelelő játérend nélkül egyik társadalmi csoport sem vállalhatja.

— *Bekövetkezhets-e Magyarországon is hasonló változás?*

Most nem. Rövid távon nem számíthatunk az intézményrendszer olyan gazdagodására, amely abból az akaratból születne, hogy a munkások és parasztok saját politikai és gazdasági különérdekeiket rendszeresen kifejezzék.

A magyar társadalom, javára szól, nem olyan kasztosodott, mint a lengyel, a rétegek kevésbé beszélnek el

egymás mellett. De ez ugyanakkor meg is akadályozza, hogy rétegek külön intézményeket hozzanak létre maguknak. Például a magyar munkásarisztokrácia a lengyelnél kevésbé érzi úgy, hogy muszáj valami mást játszania, mint a gyári tisztviselőrétegnek. Másrészt a magyar tisztviselőkar — ötvenhat és a gazdasági reform élményei nyomán — kevésbé védett a gondolkodásában a felső vezetés éppen divatozó gazdasági jelszavaival szemben. Meg vannak vesztegetve azáltal, hogy egyáltalán volt olyan időszak, amikor megkérdőjeleződhetett néhány érték, és hogy a kérdőjelezés mindmáig nem vált teljesen szalonképtelenné.

De sok mindent át fog festeni, ha még két-három évig ugyanolyan rossz gazdasági évünk lesz, mint az ideai állítólag jó év volt. Gazdaságunk jóval törekenyebb, mint hiszik, és a vezető réteg a maga rossz lelkiismeretű önelégültségében évről évre elmulasztja, hogy olyan szerkezeteket alakítson ki, amelyek rugalmasabbak, reagálóképesebbek.

Őszintén szólva a lengyel eseményekkel kapcsolatban is elszámítottam magam. A hatvanas években sokat jártam Lengyelországban, és nem bíztam az ilyen gyors politikai érés lehetőségében. Voltak persze kellemes ismeretségeim, de egészében nem bíztam benne, hogy ez a német-, orosz- és szlovákgyűlölő, zsidózó, kávéházi demagógiákat készpénznek vevő értelmiség képes volna olyan részletekre is kitérő egyetértésre, ami túl van a gyűlöletek és a zászlók mindig is hamis közösségén. Kellemesen csalódtam, mert nem a hangzatos jelszavak vannak előtérben, hanem az értelmiség és a munkásság köznapi dolgokra is kiterjedő megegyezése. Azt hiszem, a munkásság kitörései és az ellenzék kitartó munkája nélkül mindez nem jöhetett volna létre.